

Marta Pančíková*

TRUDNOŚCI Z TŁUMACZENIEM NAZW BOTANICZNYCH (NAZWY WYBRANYCH ROŚLIN W JĘZYKACH: POLSKIM, SŁOWACKIM I SŁOWEŃSKIM)

Słowa kluczowe: rośliny, nazewnictwo botaniczne, tłumaczenie ustne i pisemne, tłumaczenie beletrystyczne i specjalistyczne/ fachowe, wyrazy zdradliwe, podobieństwa i różnice

Streszczenie. Nazwy flory określające przyrodę żywą stanowią bogatą i zróżnicowaną część polskiej, słowackiej i słoweńskiej leksyki. Istnieją opracowania dotyczące leksyki botanicznej jednego języka, mało jednak jest prac porównawczych. Nazwy roślin w języku polskim i słowackim są dwuczłonowe, to w zasadzie tłumaczenia nazw łacińskich. W nazwach botanicznych w języku słoweńskim często spotykamy się natomiast z nazwą jednowyrazową.

Zdarza się, że we wszystkich trzech badanych językach mamy wyraz – homonim homogeniczny, np. *drevo* – *drzewo* – *drevo*. Są też przypadki, kiedy to dwa języki mają nazwę w tym samym rodzaju, trzeci język ma inny rodzaj, a nawet zupełnie inny leksem (*pierwiosnek* – *trobentica* – *prvosienka*). Ciekawe są przykłady, w których występuje przymiotnik oznaczający kolor (*Anchusa azurea* – *smohla modrá* – *farbownik lazurowy*).

Dla tłumacza literatury fachowej ważne jest, żeby znał: normy językowe obu języków (wyjściowego i docelowego), budowę słowotwórczą wyrazów w obu językach, wszystkie znaczenia leksykalne i semantyczne, włącznie z odcieniami stylistycznymi, oraz orientował się w gramatyce i problematyce danej dziedziny.

O roślinach w wybranych polskich, słowackich i słoweńskich połączeniach frazeologicznych pisałam w tomie jubileuszowym *Teksty, podteksty i konteksty* (Pančíková 2014, s. 112–122). W tym artykule postanowiłam skupić się na innych roślinach w trzech słowiańskich językach w aspekcie porównawczym. Wiele z nich ma podobne formy w porównywanych językach, ale dużo nazw różni się nawet w bliskich sobie słowiańskich systemach leksykalnych.

Każdy tekst możemy przetransportować do innego języka w sposób ustny lub pisemny.

*pancikova@chello.sk, Katedra slavistiky, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostrave, Reální 5, 701 03 Ostrava.

W fachowych tekstach powinna być leksyka odpowiednia dla danej dziedziny. Wedle powszechnej opinii teksty fachowe są łatwiejsze do tłumaczenia niż beletrystyczne. Nie jest to prawdą, bowiem tłumaczenie tekstu fachowego wymaga identycznej wiedzy i umiejętności, dobrej orientacji w obu językach – języku wyjściowym, z którego tłumaczymy, i języku docelowym, na który tłumaczymy, jak w przypadku beletrystyki. Treść powinna być natomiast ściślejsza i dokładniejsza. Wynika z tego, że tłumacz ma być zorientowany w problematyce danej dziedziny w obu językach. Każda specjalizacja wiąże się ze specyficznymi wyzwaniami i trudnościami. O tym należy pamiętać na zajęciach z translatologii. Praca z przyszłymi tłumaczami wymaga dużo praktycznych zajęć związanych z analizą leksyki, z analizowaniem i wyszukiwaniem błędów gramatycznych, leksykalnych, składniowych i stylistycznych. Opis lingwistyczno-porównawczy wybranych zagadnień językowych ma na celu uwrażliwienie studentów na istnienie różnic między językami. W pracy dydaktycznej, w kształceniu przyszłych tłumaczy zawsze należy pamiętać o wyrazach zdradliwych (Pančíková 2005) i uczulać na nie studentów. Na co zwracać uwagę? Należy dbać o to, żeby tłumaczenie było zrozumiałe, poprawne i jak najbardziej precyzyjne, pokazywać wyrazy wieloznaczne i kłaść nacisk na to, że nie zawsze słownik podaje wszystkie znaczenia. Mówimy o innych znaczeniach (zwracamy uwagę na podobieństwa, ale głównie na różnice pomiędzy językiem polskim i słowackim, między polskim i słoweńskim, zwracamy uwagę na pułapki i problemy związane z tłumaczeniem), innym rodzaju, nazwach własnych, zwłaszcza geograficznych, o innej łączliwości, o braku pewnych wyrazów, o innych formantach słowotwórczych i ekspansji pewnego typu formacji słowotwórczych (zapożyczenia, kalki, złożenia). Nie mówimy tylko o pułapkach leksykalnych, ale nazywamy wszystkie pułapki wyrazami zdradliwymi (termin mój – M.P.). Pułapki mogą być: rodzajowe, słowotwórcze, leksykalne i stylistyczne. Oczywiście, zwracamy również uwagę na zjawiska czy zabiegi identyczne w językach. W pracy tłumacza ważne są:

- odpowiedni dobór ekwiwalentów,
- dobra znajomość różnic między językami,
- opanowanie normy literackiej obu języków,
- systematyczna konfrontacja leksyki bliskich języków.

Nazwy flory, określające przyrodę żywą, stanowią bogatą i zróżnicowaną część polskiej, słowackiej i słoweńskiej leksyki. Są dostępne opracowania dotyczące leksyki botanicznej jednego języka, mało jednak jest prac porównawczych. W językach tych istnieją podstawowe słowniki nazewnictwa botanicznego. Dla tłumacza słowniki te są istotną pomocą, podaje się w nich bowiem nazwy łacińskie roślin, co ułatwia tłumaczenie. Gorzej z wyrazami dotyczącymi morfologii rośliny, opisu jej części i koloru. Nazwy roślin w porównywanych językach są dwuczłonowe, to w zasadzie tłumaczenia nazw łacińskich. Tradycyjne nazwy organizmów były jednoczłonowe (*fiolek*, *jodła*, *modrzew*, *pierwiosnek*, *róża*), ale po usystemizowaniu fauny zmieniono nazwy na dwuczłonowe – przymiotnik

oznacza gatunek, a rzeczownik rodzaj rośliny. Co ciekawe, w nazwach botanicznych w języku słoweńskim często mamy do czynienia z nazwą jednowyrazową.

Ważne jest w odniesieniu do analizowanych języków, aby zwracać uwagę na pochodzenie wyrazu. Zdarza się, że we wszystkich trzech badanych językach mamy wyraz – homonim homogeniczny – *drevo* – *drzewo* – *drevo*. Słowackie *drevo* po polsku znaczy *drewno*, a w słoweńskim to *les*. Polski wyraz *drzewo* to po słoweńsku *drevo*, zaś po słowacku *strom*. W *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* podano taką definicję:

Drzewo

1. roślina wieloletnia o wyraźnie wykształconym pniu, który w pewnej wysokości nad ziemią rozgałęzia się w koronę: *Drzewa iglaste, liściaste, owocowe; drzewa karłowate, niskopienne, wysokopienne, rozłożyste; młode, stare, prastare drzewa;*

2. materiał otrzymywany ze ściętego drzewa po usunięciu kory i gałęzi, używany jako budulec w przemyśle drzewnym itp.; drewno: *Drzewo brzoźowe, bukowe, sosnowe;*

3. pot. materiał opałowy ze ściętego, popiłowanego i porąbanego drzewa; drewno: *Wszedł do kuchni z naręczem narąbanego drzewa;*

4. środ. muz. w muzyce orkiestrowej: grupa instrumentów dętych drewnianych (flety, oboje, klarnety, fagoty itp.): *Drzewo za cicho brzmi;*

5. Δ *Drzewo oskrzelowe* – silnie rozgałęzione w płucach drobne oskrzela, odchodzące w kształcie gałęzi drzewa od oskrzela głównego;

Drevo

organická látka utváraná prírodnými procesmi v kmeni, konároch a koreňoch stromov a krov; jednotlivý kus takej látky: *mäkké, tvrdé drevo, bukové drevo, narúbať dreva; podložiť drevom;* pren. expr. nadávka nešikovnému človeku; *byť z tvrdého dreva (kresaný) veľa vydržať;* expr. *dať si na sebe, na chrbte drevo rúbať, káľať* pokorne znášať všetko; *nosiť, voziť drevo do hôry, do lesa* robiť zbytočnú robotu; *rásť ako drevo v hore* vyrastať bez dozoru; *spať ako drevo tvrdo; aké drevo, taký klin;*

Drevo

1. lesnata rastlina z deblom in vejami: *drevo ozeleni, raste; oklestiti, podreti, posekati drevo; spletať na drevo; stati pod drevesom; cvetoče, košato, skrivenčeno drevo; drevo z močnimi vejami; čišćenje dreves; omahnil je kakor posekano drevo/ češnjeva drevesa; gozdno, iglasto, listnato, okrasno, sadno tropsko, zimzeleno drevo; spominsko drevo* – vsajeno v spomin na kaj; pren. *bil je suha veja na narodnem drevesu, zaradi dreves ne vidi gosta* – zaradi posameznosti ne dojame celote; v viskoka drevesa rado treska pomembni ljudje so najbolj izpostavljeni kritiki; preg. *Jabovko ne pade daleč od drevesa* – otrok je tak kot starši; anat. *Drevo življenja* – podolžni prerez malih možganov, ki je po razvejenji strukturi podoben

krošnji drevesa; biol. *genealoško drevo* – grafični prikaz v obliki drevesa, ki ponazarja razvoj živalstva, rastlinstva; gozd. *Začrtati drevo* – zasekati drevesu lubje, da se izceja smola ali da usahne; lovno drevo – posekano kot vaba za uničevanje lubadarjev; rel. *Drevo spoznanja* – drevo v raju, ob katerem naj bi prvi človek ob neizpolnjevanju zapovedi spoznal zlo, ob izpolnjevanju zapovedi pa naj bi spoznal dobro; um. *drevo življenja* – mitološki motiv drevesa kot simbola življenja in življenjske moč; vrtn. *Božje drevo*; *judežovo drevo* – okrasni grm ali nizko drevo, ki pred ozelenitvijo rdeče vzcvete, *Cercis siliquastrum*;

2. nar. plug: *vpreči konje v drevo/držati (za) drevo* naravnati ga pri oranju;

3. zastar. jambor, jarbol.

Jagoda

1. owoc wielu roślin, mający mięsistą, soczystą owocnię, zawierającą zwykle liczne nasiona: *Jagody borówki, jarzębiny*;

2. bot. *Vaccinium myrtillus*, krzewinka o czarnych owocach z niebieskawym nalotem, pospolita w lasach iglastych; *czarna jagoda, borówka czarna, borówka czernica, czernica*;

Δ *Wilcza jagoda*, zob. pokrzyk w zn. 2.

3. owoc tej rośliny: *Jagody ze śmietaną; pierogi z jagodami; zbierać, zrywać jagody*.

◇ fraz. *Dziewczyna jak jagoda* «hoża, dorodna, rumiana dziewczyna»

◇ *Policzki, usta jak jagody* «jędrne, rumiane policzki, czerwone usta»

4. poet. policzek;

Jahoda

1. divo rastúca alebo pestovaná plazivá rastlina s jedlými šťavnatými plodmi, bot. *Fragaria: pestovať Jahody*;

2. plod tejto rastliny; bot. druh plodu pozostávajúceho z nažiek na spoločnom dužinatom lôžku: *zbierať jahody*;

jahodový príd.: *jahodový džem; jahodová farba* ružovočervená ako jahoda;

Jagoda

1. nizka rastlina s trojnatimi listi in belimi cveti ali njen rdeči sad: *tukaj rastejo jagode; nabirati jagode; okopavati, saditi jagode; debele, zrele jagode; kot jagoda rdeče ustnice/gozdne jagode; vrtno jagode* gojene, z debelejšimi sadovi/košarica rdečih jagod;

2. droben okrogel sad: *odstraniti gnilo jagodo iz grozda; osmukati jagode; bezgove, brinove, češminove, šipkove jagode; grozdne ali vinske jagode; grm z jagodami v visečih grozdkih/črne jagode* borovnice;

3. jagodi podoben droben okrogel predmet: *pisane jagode* ogrlice; *jagode na rožnem vencu*;

4. nar. rdečkasta krava: *jagoda in sivka*, bot. jagoda – plod s sočnim osemenjem, v katerem je navadno več semen; *volčja jagoda* – strupena trajnica vlažnih gozdov s črno jagodo med štirimi listi (*Paris quadrifolia*); el. izolirna jagoda

– majhen, valjast, preluknján izolator; vrt. *božične jagode* lončne rastlina z živo rdečimi strupenimi jagodami (*Solanum capsicastrum*).

Jak wynika z definicji wyrazu *drzewo* – *drevo*, znaczenie pierwsze nie odpowiada w języku polskim znaczeniu w języku słowackim, pozostałe znaczenia są już zgodne. Pierwsze znaczenie słoweńskie wyrazu *drevo* jest takie samo jak w języku polskim. Drugie i trzecie znaczenie słoweńskie nie mają odpowiedników w polskim i słowackim. Odnosnie słoweńskiego wyrazu *jagoda* i *jahoda* w języku słowackim, to zgoda jest w pierwszych znaczeniach. Drugie znaczenie słoweńskie znów jest zgodne z pierwszym znaczeniem polskiego wyrazu *jagoda*.

Jeszcze kilka przykładów na innego rodzaju „zdradliwości” w językach polskim, słoweńskim i słowackim:

borówka ≠ *borovka* ≠ *borievka*

borovica ≠ *borovica*

bor ≠ *bor* ≠ *bor/ bór*

borowina ≠ *borovina*

cukrówka ≠ *cukrovka* ≠ *cukrovka*

klon ≠ *klon* ≠ *klon*

Problemy może spowodować też różnica rodzajowa. W trzech bliskich słowiańskich językach zdarzają się przypadki, że dwa języki mają nazwę w tym samym rodzaju, a trzeci – w innym albo zupełnie inny leksem. Widać to i w naszych przykładach, które podajemy w kolejności – nazwa polska, słoweńska i słowacka:

pierwiosnek (r.m.) – *trobentica* (r.ż.) – *prvosienka* (r.ż.)

fiolek (r.m.) – *vijolica* (r.ż.) – *fialka* (r.ż.)

dzwonek (r.m.) – *zvončnica* (r.ż.) – *zvonček* (r.m.)

akacja (r.ż.) – *akacija* (r.ż.) – *agát* (r.m.)

češmin (r.m.) – *cezmina* (r.ż.)

Spotykamy się również ze „zdradliwościami”, kiedy w jednym języku wyraz oznacza roślinę, ale w pozostałych identyczny wyraz ma inne znaczenie.

W języku słowackim to nazwa rośliny, ale w polskim nie:

agát (akacja) – *agat* (chem. achát);

fiala (roślina) – *fiala* (archit. veژیčka, hist. płytká nádoba na pitie);

iskerník (bot. kwiatek z żółtymi kwiatami) – *iskiernik* (tech. zariadenie na iskrenie);

jahoda (truskawka; poziomka) – *jagoda* (bobuľa);

májovka (bot. grzyb) – *majówka* (majáles);

ostružiny (bot. jeżyny) – *ostružyny* (piliny, stružliny).

Może być i odwrotnie, kiedy w języku słowackim to nazwa rośliny, a w polskim nie:

babka (bot. skorocel) – *babka* (staruszka);

gałuszka (bot. rastlina) – *haluška* (kluski z niegotowanych, surowych ziemniaków);

krwawnica (bot. rastlina) – *krvavnica* (kaszanka);
malinówka (druh jabłk) – *malinovka* (oranżada);
powojnik (povoja) – *povojník* (pas do zawijania dziecka, zastar. powijak);
słonecznik (slnečnica) – *slnečník* (parasol przeciwsłoneczny).

Ciekawa jest sytuacja, kiedy przymiotnik to nazwa oznaczająca kolor. Mamy przypadki, gdy:

a) zgadzają się nazwy:

Dianthus gratianopolitanus – *klinček sivý* – *goździk siwy* – *binkoštni nageljček*;
Picea glauca – *smrek biely* – *świerk biały*;
Sedum album – *rozchodník biely* – *rozchodnik biały*;

b) w polskim jest kolor, w słowackim nie:

Ligularia dentata – *jazyčník veľkoúborový* – *jęczyzka pomarańczowa*;
Aesculus octandra – *pagaštan osemtyčinkový* – *kasztanowiec żółty*;
Magnolia liliflora – *magnólia ľaliokvetá* – *magnolia purpurowa*;
Pseudotsuga menziesii – *duglaska tisolistá* – *daglezcja zielona*;
Senecio cineraria – *starček cineráiový* – *starzec srebrzysty*;

c) w słowackim jest kolor, a w polskim albo słoweńskim nie:

Aconitum lycoctonum – *prilbica žltá* – *tojad lisi*;
Allium moly – *cesnak zlatožltý* – *czosnek południowy*;
Berteroa incana – *šedivka sivá* – *pylenieć pospolity*;
Carex nigra – *ostrica čierna* – *turzyca pospolita*;
Cephalanthera damasonium – *prilbovka biela* – *bulawnik wielokwiatowy*;

d) w języku słoweńskim jest kolor, a w słowackim nie:

Lupinus angustifolius – *modri volčji bob* – *lupina úzkolistá*;
 we wszystkich trzech językach jest kolor albo jego odcień, ale inny:
Allium atropurpureum – *cesnak tmavopurpurový* – *czosnek purpurowy*;
Anchusa azurea – *smohla modrá* – *farbownik lazurowy*;
Clivia miniata – *cinobrasta klivija/ jermenka* – *klivia červená*
Scilla – *modra zvezdica* – *scila*
Corylus maxima – *rdeča leska* – *lieska najväčšia*.

Na zakończenie kilka uwag.

Z powyższych rozważań wynika, że dla tłumacza literatury fachowej kształcenie nie kończy się uzyskaniem dyplomu. Dla niego to początek pracy trudnej, żmudnej i długiej. Ważne, żeby tłumacz:

- znał normy językowe obu języków (wyjściowego i docelowego);
- orientował się w ortografii i gramatyce obu języków;
- znał budowę słotwórczą wyrazów w obu językach;
- dobrze znał wszystkie znaczenia leksykalne i semantyczne, włącznie z odcieniami stylistycznymi;
- był dobrze zorientowany w problematyce danej dziedziny.

W kształceniu przyszłych tłumaczy bardzo ważną rolę odgrywa prowadzący zajęcia translatoryczne. Do niego należy wybór takich tekstów, które są aktualne, urozmaicone, zawierają nowe, ciekawe słownictwo. Podczas ćwiczeń praktycznych studenci translatoryki uzyskują doświadczenie, poznają zasady poprawnej redakcji i korekty tekstu, uczą się posługiwać specjalistycznymi słownikami, a także tworzyć glosariusze zawierające odpowiednią leksykę. Obecnie konieczne jest również przeszkolenie komputerowe, ponieważ umiejętność sprawnego korzystania z Internetu ułatwia efektywne poszukiwania i weryfikowanie informacji w tłumaczonym tekście.

BIBLIOGRAFIA

- Batič F. – Košmrlj-Levačič B., 2002, *Botanični terminološki slovar*, Ljubljana.
Červenka M. i in., 1986, *Slovenské botanické názvoslovie*, Bratislava.
Lotko E., 1986, *Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi*, Ostrava.
Martinčič A. – Sušnik F., 1969, *Mala flora Slovenije*, Ljubljana.
Pančíková M., 2005, *Zradnosti polškej a slovenskej lexiky*, Opole.
Pančíková M., 2014, *Nazvy rošlin w wybranych frazeologizmach polskich, słowackich i słoweńskich*, [w:] *Teksty, podteksty i konteksty*, red. B. Grochala, E. Pałuszyńska, Łask.
Petauer T., 1993, *Leksikon rastlinskih bogastev*, Ljubljana.
Szwejkowscy A. i J., 2003, *Słownik botaniczny*, Warszawa.

SŁOWNIKI PODSTAWOWE

- Krátky slovník slovenského jazyka*, 1987, pod red. J. Kačalu i M. Pisárčikovej, Bratislava.
Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1970, t. I–V., pod red. A. Bajca, J. Jurančiča i in., Ljubljana.
Uniwersalny słownik języka polskiego, 2003, pod red. S. Dubisza, Warszawa.
/www.atlas-roslin.pl/slownik.htm] *Słownik botaniczny – Atlas roślin Polski atlas-roslin.pl[/url]*
(02.11.2003)

Marta Pančíková

DIFFICULTY IN THE TRANSLATION OF BOTANICAL NAMES (THE NAMES OF SELECTED PLANTS IN POLISH, SLOVAK AND SLOVENIAN)

Keywords: plants, botanical names, translation and interpretation, translating fiction and specialist texts, treacherous words, similarities and differences

Summary. The names of flora constitute a rich and differentiated part of the Polish, Slovak, and Slovenian lexes. There exist studies of the botanical lexis of the individual languages, there are, however, only a few comparative works. Plant names in both Polish and Slovak consist of two parts, being basically translations of Latin names. Botanical names in Slovene often consist of only one word.

It happens that in all the three analyzed languages there is a homogenic homonym, e.g. *drevo* – *drzewo* – *drevo*. There can be cases that two languages have a name of the same gender, but the third language has not or the equivalent is a different lexeme (*pierwiosnek* – *trobentica* – *prvosienka*). Interesting are also cases when the adjective of colour is different (*Anchusa azurea* – *smohla modrá* – *farbownik lazurowy*).

For the translator of scientific texts it is important to know language norms in both languages, to know the grammatical features of these lexemes, to know the word-formative structure and all lexical and semantic meanings, including the stylistic ones, and to be well orientend in the issues of the given field.